

УДК 340.132.642:343

В. ДЕМ'ЯНЧУК, викладач кафедри правових галузевих дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука

ЗАСТОСУВАННЯ ПОНЯТТЯ “ДОКУМЕНТ” У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. Про використання поняття “документ” у кримінальних справах.

Поняття “документ” з точки зору етимологічного значення філологами розглядається як: 1) діловий папір, що посвідчує певний юридичний факт, підтверджує право на що-небудь, слугує доказом будь-чого; 2) письмове свідоцтво, що офіційно підтверджує особу; 3) письмовий твір, грамота, рахунок і т. ін. як свідчення про щось історичне, важливе; 4) спеціальне значення – форматований паперовий носій даних, що його заповнюють автоматично або вручну [1, с. 236].

Документ (від лат. documentum – свідоцтво) – це матеріальний носій записів (папір, кіно- та фотоплівка, магнітна стрічка, перфокарта тощо) з зафіксованою на ньому інформацією, призначеною для її передавання в часі та просторі. Документи можуть містити тексти, зображення, звуки та інше [2, с.161].

Потрібно зазначити, що у визначеннях, запропонованих ученими, які розробляють питання інформаційної діяльності, документ розглядається, передовсім, через призму інформаційної науки (інформатики). Зокрема, вважається, що документ є зафіксованим повідомленням [3, с. 45]. Документ можна розглядати як матеріальний об'єкт із зафіксованою на ньому інформацією [4, с. 53].

Визначення документа як джерела доказів можна виявити і в науці кримінального процесу та криміналістиці.

В.Д. Арсен'єв зазначав, що документ є предметом матеріального світу, на якому “штучно” зафіксовано певний факт. Це може бути, на його думку, аркуш паперу, на якому зроблено запис про певну подію, негатив, фото-, кіноплівка, на яких уже іншим чином зафіксовано ту ж подію, той же об'єкт [5, с. 140].

Б.І. Пінхасов вважав, що під документом слід розуміти матеріальний об'єкт, який містить відомості про події та факти, що мають юридичне значення. Ці відомості викладаються за допомогою знаків письма й інших, які однозначно передають людську думку, чи однозначно закріплюються й відтворюються у формі зображень за допомогою технічних засобів [6, с. 21 – 22]. Наведене визначення Б.І. Пінхасова зазнало критики в науковій літературі [7, с. 55], з якою варто погодитися, додавши, що також є незрозумілим, які саме знаки належать до “інших”.

О.М. Копьєва пропонує розуміти документ як предмет матеріального світу, на якому письмовим, фотографічним або іншим способом зафіксовано відомості про факти, що мають значення для кримінальної справи [8, с. 6].

Документ у кримінальному процесі Ю.М. Прокоф'єв визначив як спеціально виготовлений поза межами кримінального судочинства посадовими особами та громадянами, що не є суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності, предмет матеріального світу, який зберіг сліди цілеспрямованої діяльності та призначений для фіксування й передання інформації, а також для використання в інших цілях [9, с. 16].

Н.О. Кузнецова вважає, що документом-доказом є спеціально виготовлений у

межах або поза межами кримінального судочинства посадовими особами чи громадянами носій, який зберіг сліди цілеспрямованої діяльності, призначеної для фіксування та передання інформації [10, с. 12].

Н.П. Царьова та М.О. Громов визначають документи як матеріальні об'єкти, що допускаються як докази, якщо в них викладено в межах або поза межами кримінального судочинства посадовою особою чи громадянином відомості, що мають значення для встановлення обставин, належних до предмета доказування [11, с. 148].

За висновком Б.Т. Безлепкіна, документ у кримінальному процесі – це матеріальний носій запису (об'єкт), на якому офіційна особа або громадянин загальноприйнятим, загальнозрозумілим або прийнятим для спеціального документа способом зафіксував відомості про обставини, що мають значення для правильного вирішення справи [12, с. 139].

Є.Г. Коваленко визначає документ у кримінальному процесі як *“матеріальний об'єкт, на якому особа, яка проводить дізнання, дізнавач, слідчий, прокурор, суддя (суд), а також інші особи (службові та інші) загальнодоступним для документа способом зафіксували дані, які мають значення для кримінальної справи, як докази чи джерела доказів”* [13, с. 544]. Однак це визначення, на нашу думку, не досить вдале, оскільки автор використав таку невдалу мовну конструкцію, як *“загальнодоступним для документа способом”*. Очевидно, йдеться все ж про те, що загальнодоступним спосіб фіксації має бути не для документа, а для осіб, які будуть з ним ознайомлюватися, користуватися.

На думку М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, В.П. Шибки, в кримінальному процесі документом може бути не тільки предмет, на якому за допомогою знаків письма (букв, ієрогліфів, нотних знаків, цифр тощо) викладені чи засвідчені обставини, що мають значення для справи, а й предмет, на якому вказані обставини зафіксовані за допомогою звуку або зображення (фоно-, відео-, фото-, кінодокументи, малюнки, карти, схеми, креслення, перфокарти). Документ як самостійне джерело доказів важливий саме його змістом, а не якимись іншими його якостями [14, с. 159].

Ю.К. Орлов визначає документ як будь-який предмет матеріального світу, на котрому різноманітними умовними знаками (літерами, цифрами тощо) зафіксовано певну думку чи зображення якогось об'єкта [15, с. 123 – 125].

У юридичній літературі також викладено поняття документів-доказів як відомостей, закріплених на матеріальних носіях, які походять від юридичних або фізичних осіб, на яких вони будь-яким способом, який допускає розшифровку, засвідчують або викладають обставини й факти з метою зберігання та подальшого використання [16, с. 28]. На нашу думку, це невдале визначення, оскільки документ як джерело доказів є носієм відомостей, а тому не може інтерпретуватися як самі відомості.

Завершуючи дослідження поняття *“документ”* в кримінально-процесуальній науці, слід вказати, що найбільш обґрунтованим вважаємо визначення, сформульоване В.М. Іщенком: під документом як джерелом доказів у кримінальному процесі слід розуміти матеріальний об'єкт, що в зафіксованій формі безпосередньо відображає відомості про події та факти, які мають кримінально-процесуальне значення та викладені за допомогою знаків (котрі читаються людиною власними силами чи завдяки застосуванню технічних засобів) і дають змогу однозначно відтворювати у формі зображень або усної мови, передавати й тлумачити людську думку, складений певною особою, підприємством, установою, організацією чи отриманий в установленому порядку органами розслідування чи судом і доданий до матеріалів справи [17, с. 44].

Альтернативним значенню документа як предмета матеріального світу є обмеження поняття “документ” лише письмовими актами. Таку позицію поділяли М.Ф. Мурашов, В.Я. Дорохов, І.М. Доронін.

Так, М.Ф. Мурашов розрізняв власне документ і документ-доказ. На його думку, власне документами є письмові акти, що своїм змістом засвідчують якісь факти чи підтверджують будь-які права [18, с. 18]. Документами-доказами в цьому разі будуть докази, в яких документ є основою процесуальної форми, засобом закріплення відомостей про факти.

Обстоюючи єдине для всіх галузей права розуміння документа, В.Я. Дорохов визначав його як письмовий акт установленної чи ustalеної форми, що складений визначеними та компетентними установами, підприємствами, організаціями, посадовими особами, а також громадянами для викладення відомостей про факти чи засвідчення фактів, які мають юридичне значення, або для підтвердження прав і обов'язків [19, с. 182].

І.М. Доронін вважає, що документ як джерело доказів у кримінальному процесі – це офіційний письмовий акт, який виходить від відповідної юридичної особи чи компетентної службової особи, що не є учасником кримінально-процесуальної діяльності, або будь-який письмовий акт приватної особи, який містить відомості, що мають значення для правильного вирішення справи [20, с. 36]. При цьому автор на підтвердження власного визначення вказав, що обов'язковою ознакою документа є його письмовість, призначення якої і полягає у фіксуванні думок людини за допомогою певних знаків. Отже документ завжди фіксує думки [20, с. 32].

Висновки.

Виходячи з вказаного зазначимо, що застосування в сучасних умовах поширення засобів електронно-інформаційного простору поняття “документ” виключно як письмового акта нами не підтримується.

По-перше, воно суперечить законодавчому визначенню даного поняття, яке у контексті нашого дослідження має основне значення. У статті 27 Закону України “Про інформацію” від 2 жовтня 1992 р. документ визначено як *“передбачену законом матеріальну форму одержання, зберігання, використання та поширення інформації шляхом фіксування її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці чи на іншому носії”*. Саме цим формулюванням і слід користуватися як у практиці та і в теорії кримінально-процесуального права.

По-друге, визначення В.Я. Дорохова, І.М. Дороніна внутрішньо суперечливі, адже фіксувати та поширювати відомості щодо певного явища, факту, процесу, думки можливо не лише письмово, але й завдяки, зокрема, Інтернету.

По-третє, критикована позиція явно не відповідає теорії та практиці доказування, які об'єктивно не сприймають такого обмеженого підходу. Не можна ігнорувати значне поширення використання технічних пристроїв фіксації у народному господарстві, правоохоронній діяльності, результати роботи яких дозволяють безпосередньо сприймати перебіг певних подій, в т. ч. і вчинення злочинів. Апріорі не визнавати за такими даними доказового значення – безперспективний шлях.

Все це, вважаємо, переконує, що немає підстав для використання іншого, відмінного від зазначеного в Законі України “Про інформацію”, поняття “документ” для визначення відповідного самостійного джерела доказів з урахуванням того, що в них повинні бути викладені або засвідчені обставини, які мають значення для розслідування та вирішення кримінальної справи.

Використана література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови ; уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2002. – 1440 с.
2. Уголовно-процесуальное право (уголовный процесс) : учебник для вузов ; под ред. Г.П. Химичевой, О.В. Химичевой. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004. – 527 с.
3. Воробьев Г.Г. Документ: информационный анализ. – М., 1973. – 256 с.
4. Антопольский А.А. Правовое регулирование информационных объектов / Проблемы информатизации. – 1999. – № 3. – С. 53-54.
5. Арсеньев В.Д. Понятие документов и значение их как доказательств в советском уголовном процессе. – (Труды Иркутского государственного университета. – Т. XIII). – Иркутск, 1955. – С. 140-156.
6. Пинхасов Б.И. Защита документов по советскому праву. – Ташкент, 1976. – 198 с.
7. Дорохов В.Я. Понятие документа в советском праве // Правоведение. – 1982. – № 2. – С. 53-60.
8. Копьева А.Н. Документы как доказательства в советском уголовном процессе. – Иркутск, 1973. – 43 с.
9. Прокофьев Ю.Н. Понятие и сущность документов как доказательств в советском уголовном процессе. – Иркутск, 1978. – 78 с.
10. Кузнецова Н.А. Собираение и использование документов в качестве доказательств по уголовным делам : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1996. – 23 с.
11. Царева Н.П., Громов Н.А. Документы-доказательства в уголовном судопроизводстве. – М., 2003. – 160 с.
12. Безлепкин Б.Т. Уголовный процесс России : учеб. пособие. – [2-е изд., перераб. и допол.]. – М. : ТК Велби, Проспект, 2006. – 480 с.
13. Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : гідручник. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 632 с.
14. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.
15. Орлов Ю.К. Основы теории доказательств в уголовном процессе. – М. : Юристь, 2000. – 144 с.
16. Бабурина И.Н., Гольдштейн С.В., Колдин В.А., Громов Н.А. Документ как источник доказательств: понятие и их классификация / Следователь. – 2002. – № 1. – С. 27-33.
17. Іщенко В. Поняття документа як джерела доказів у кримінальному судочинстві // Право України. – 1997. – № 2. – С. 42-44.
18. Мурашов Н.Ф. Документы как доказательства в советском уголовном процессе. – М., 1969. – 130 с.
19. Дорохов В.Я. Уголовно-правовая природа видов доказательств. – М., 1982. – 288 с.
20. Доронін І.М. Документи як вид доказів у кримінальному процесі України: монографія. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. – 144 с. – 144 с.
21. Закон України “Про інформацію” від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

~~~~~ * * * ~~~~~